

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОЇ СИСТЕМИ

Богдан АДАМИК

АНАЛІЗ СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ У РОЗВИНУТИХ КРАЇНАХ
У ХХ СТОЛІТТІ. ДОСЛІДЖЕНО ПРИЧИНИ ТА ФАКТОРИ, ЩО ЗУМОВИЛИ НЕОБХІДНІСТЬ ПЕРЕГЛЯДУ ПІДХОДІВ
ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ БАНКІВСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ПІСЛЯКРИЗОВІ ПЕРІОДИ В ЕКОНОМІЦІ У НАПРЯМКУ
ПОСИЛЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОЮ СИСТЕМОЮ, ОСОБЛИВО ЗА РИЗИКОВАНИМИ ОПЕРАЦІЯМИ
ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ТА ІНВЕСТИЦІЙНИХ БАНКІВ.

Проведено аналіз становлення системи регулювання діяльності банків у розвинутих країнах у ХХ столітті. Досліджено причини та фактори, що зумовили необхідність перегляду підходів до організації системи банківського регулювання в післякризові періоди в економіці у напрямку посилення контролю за фінансово-кредитною системою, особливо за ризикованими операціями транснаціональних та інвестиційних банків.

The analysis of becoming of the system of regulation of banks' activity is carried out in the developed countries in XX century. The reasons and factors which stipulated the necessity of revision of methods of organization of the system of bank regulation in post-crisis periods in economy in direction of strengthening the control functions are discussed.

Ефективний розвиток економіки усіх країн світу потребує від державних органів постійної уваги до національних банківських систем і проведення відповідної регулятивної політики, спрямованої на створення сприятливих умов для стабільного та надійного функціонування банківського сектору. Це пояснюється тим, що банківський сектор є стрижневою ланкою фінансової системи та економіки держави загалом. Саме комерційні банки, акумулюючи значні грошові кошти населення та суб'єктів господарювання, концентруючи ці кошти в межах банківської системи та перерозподіляючи їх між різними секторами економіки, відіграють значну роль у фінансовому секторі економіки і мають суттєвий вплив на економічне зростання в державі. Банківська система може позитивно впливати на макроекономіку держави, оскільки здатна нейтралізувати диспропорції між сукупним попитом і пропозицією в економіці, гармонізувати грошові потоки відповідно до потреб суб'єктів господарювання, що посилює її роль в економіці.

Особливості становлення та розвитку банківських систем країн Європи та Сполучених Штатів Америки, а як наслідок – особливості банківського законодавства, зумовили відмінність підходів до організації банківського регулювання. Розвиток і вдосконалення регулювання діяльності банків у світі, як правило, були наслідком не окремої виваженої політики, що проводилася органами регулювання, а визначалися розвитком та особливостями безпосередньо банківської системи держави, яка час від часу переживала кризи. Саме необхідність забезпечення стабільної та безпечної діяльності банківської системи у післякризовий період зумовлювали потребу вдосконалення регулювання діяльності банківського сектору, і саме кризи в банківському секторі приводили до якісної трансформації системи банківського регулювання і наглядно, що враховувала б і убезпечувала діяльність банків від нових ризиків, які виникали з розвитком нових видів банківських операцій.

У ХХ ст. кілька разів відбувалася зміна загальноекономічних поглядів на роль держави в управлінні економікою (посилення державного регулювання економіки змінювалося політикою лібералізації і навпаки), а погляди вчених на проблему регулювання банківської системи не були одностайними. Більшість із них визнає необхідність державного регулювання діяльності банків, проте щодо ступеня

впливу регулювання на банківську систему однастайності в поглядах науковців немає. Багато з них, зокрема американські вчені Джордж Бенстон і Джордж Кауфман, вважають недоцільним регулювати діяльність банків більшою мірою, ніж інші сектори економіки. Вони пропонують регулювати банківську діяльність на загальних принципах, оскільки в конкурентному середовищі розвиток банківської справи буде кращим і принесе більші вигоди для суспільства, ніж надмірна зарегульованість діяльності банків [1, с. 688].

Інша група науковців, яскравим представником якої був Дж. М. Кейнс, вважала, що ринкові відносини як саморегульовані механізми властиві початковим стадіям розвитку ринку, а з розвитком товарно-промислового виробництва та фінансових інститутів виникає необхідність модифікації механізму саморегулювання ринкової економіки через застосування державного регулювання економіки з метою уникнення криз та монополізації різних галузей. Основна внутрішня проблема ринку пов'язана з тим, що суб'єкти господарювання, завоювавши певні домінуючі позиції на ринку, об'єктивно намагатимуться зберегти лідерство на ринку, переважно шляхом обмеження вільної конкуренції і стримування подальшого розвитку технічного прогресу. Монополізація певних сегментів ринку призводить до обмеження можливостей споживачів у виборі товарів та послуг, наслідком чого є соціально-економічний застій та кризи. Доведено, що монополії і монополізм мають тенденцію поширюватися швидше в тих країнах, у яких держава не чинить суттєвого опору розростанню монополій або навіть підтримує їх. Неминучим наслідком такої державної політики стає економічний застій та інфляція [2, с. 12]. Банківські кризи початку ХХ ст. засвідчили об'єктивну потребу регулювання банківського сектору.

Теорія державного регулювання ринкових процесів Дж. М. Кейнса була втілена у «новий курс» Ф. Д. Рузвельта і дала змогу відновити економіку США після Великої депресії. Згодом більшість науковців дискутували саме про оптимальний рівень державного регулювання фінансово-кредитної сфери і не відкидали доцільність регулювання діяльності банків загалом. Таким чином, наукові дискусії з приводу посилення регулювання діяльності банків та їх дерегулювання у ХХ ст. також впливали на вибір оптимальної моделі регулювання банківського сектору в певний період.

Мета статті – аналіз еволюції регулювання діяльності банків, а також дослідження подій, що зумовлюють необхідність зміни підходів до регулювання банківського сектору, зокрема увага зосереджена на становленні й розвитку регулювання та нагляду за діяльністю банків у ХХ ст. в післякризові періоди економіки.

Історично не виділяють чіткої дати виникнення регулювання банківської сфери. У вигляді комплексного підходу банківське регулювання виникло приблизно в 30-х рр. ХХ ст. у США і в окремих країнах Європи. Проте певні втручання державних інституцій у діяльність банків існували значно раніше. Наприклад, у Німеччині нагляд за приватними банками, що мали право на випуск банкнот, було започатковано ще в 1619 р., задовго до створення центрального банку. В 1765 р. виник нагляд за державними банками, а в 1838 р. – нагляд за ощадними касами [3, с. 15]. Хоча певні елементи регулювання діяльності банків існували у Німеччині у ХVII–ХІХ ст., проте комплексного регулювання банківської системи не було, зважаючи на домінування у той період вчення класичної школи політекономії про саморегульованість економіки. Посилення регулювання банківської діяльності в Німеччині було лише на початку ХХ ст. – як реакція на банківські кризи 1901 та 1906–1907 рр. На практиці воно зводилось до вимог щодо публікації звітності, необхідності отримання дозволу на банківську діяльність та встановлення системи певних обмежень діяльності кредитних установ.

Комплексну систему банківського регулювання у Німеччині було створено у 1931 р. в результаті прийняття рішення щодо деталізованого контролю за банківською діяльністю [3, с. 16].

Становлення та розвиток системи регулювання діяльності банків у США історично тривало доволі значний період часу – починаючи з 1781 р., коли перший банк США (Банк Північної Америки) отримав дозвіл на право здійснення банківської діяльності [4, с. 29]. У 1836–1863 рр. у США панував період «вільного банківництва», при якому банки часто банкрутували, а система регулювання їхньої діяльності зводилася до зобов'язань дотримання певних вимог при отриманні дозволу на банківську діяльність (за відсутності налагодженого механізму контролю за безпосередньою діяльністю банків).

Незважаючи на те, що розвиток банківських систем різних країн, зокрема країн Європи, мав багато спільного, американська банківська система була унікальною у зв'язку з тим, що на відміну від

більшості інших країн, Сполучені Штати Америки створені як конфедерація незалежних штатів. Це вимагало створення системи регулювання діяльності банків, при якій функції регулювання були закріплені як за державними інституціями окремих штатів, так і за центральним урядом.

Такий механізм регулювання діяльності банків був започаткований з прийняттям у 1863 р. Закону про національне банківництво, згідно з яким формувалася унікальна дворівнева банківська система, а регулятивні повноваження закріплювалися як за федеральним урядом, так і за урядами штатів [5, с. 382]. За національними банками (банками федерального рівня) нагляд здійснювало Управління контролера грошового обігу Держскарбниці США, а контроль за банками штатів закріплювався за місцевими штатами. При цьому виникала ситуація, при якій банки мали можливість вибору регулятора їхньої діяльності, що породжувало конкуренцію безпосередньо між органами регулювання діяльності банків, в результаті чого відбувалося послаблення вимог до банківських інститутів. Доцільно зазначити, що установи, яка б виконувала функції центрального банку, в цей період у США ще не було, а недосконала система регулювання діяльності банків призвела до банкрутства багатьох із них наприкінці XIX ст. і на початку XX ст.

Банківська паніка у 1907 р. зумовила необхідність пошуку нової системи регулювання діяльності банків, що забезпечувала б стабільність і стійкість банківського сектору. Результатом цього пошуку було створення Федеральної резервної системи США (ФРС) у 1913 р., яка виконувала функції центрального банку. Особливість ФРС полягала у тому, що вона була створена не як унітарний центральний банк, а заснована на принципі децентралізації з дванадцятьма регіональними банками та Радою керуючих. ФРС була наділена повноваженнями регулювати діяльність не лише національних банків, а й банків штатів, більшість з яких стали членами ФРС.

Суттєві якісні зміни в сфері регулювання діяльності банків у США відбулися у 1933 р. після прийняття Закону про банківську діяльність (акта Гласса-Стігалла) і були спричинені фінансовою кризою 1929–1933 рр., при якій понад 30% усіх банків США збанкрутували, багато вкладників втратили заощадження, а довіра до банківської системи була практично втрачена. Згідно з актом Гласса-Стігалла було запроваджено систему федерального страхування депозитів, а також чітко поділено депозитні та інвестиційні функції банків, що суттєво зменшувало спекулятивні операції та ризики банків. У 1934 р. було створено Федеральну корпорацію страхування депозитів (ФКСД) – додатковий орган регулювання діяльності банків, функції якої доповнювали, так і дублювали функції інших державних органів регулювання [6, с. 447].

Запровадження системи страхування депозитів у США відіграло суттєве значення для системи банківського регулювання і розвитку банківського сектору в наступні десятиліття. Важливим було те, що саме система страхування депозитів, почавши діяти, суттєво знизила панічні настрої вкладників банків, а довіра до діяльності банків – учасників Федеральної корпорації страхування депозитів – зросла. Переважна більшість вкладників, окрім найбільших (спочатку гарантувалося повернення депозиту в розмірі, що не перевищує 2500 дол. США), були впевнені, що не втратять свої кошти навіть у випадку банкрутства банку. В банківській системі країни з часу існування системи страхування депозитів змінилися традиції та правила – відбувалися процеси реорганізації чи злиття проблемних банків, що давало змогу знизити рівень фінансових порушень у банківській сфері й підтримувати стабільність та безперебійність роботи банківської системи [7, с. 23].

Посилення системи регулювання діяльності банків у період 1933–1934 рр., основу якої становила теорія Дж. М. Кейнса, фактично завершило становлення комплексної системи банківського регулювання у США і забезпечило доволі тривалий період стабільного розвитку банківського сектору США, що тривав до 70-х рр. XX ст.

У промислово розвинутих країнах Європи та США у період 1940–1960 рр. завдяки державному регулюванню банківської сфери зростала фінансова стійкість як окремих банків, так і банківських систем загалом, кількість банкрутств банків була доволі незначною. Безальтернативність посилення державного впливу на діяльність банків у більшості розвинутих країн пояснюється тим, що в період після Другої світової війни можливості позитивного впливу ринкових заходів на розвиток банківської системи були доволі обмеженими. Усувати наслідки війни, відновлювати економіку і забезпечувати стабільний розвиток банківського сектору можливо було лише за активної регулятивної політики держави.

Проте на початку 1960-х рр. відбувається певна зміна пріоритетів регулювання діяльності банків, пов'язана з потребою підвищення ефективності національних і міжнародних економічних зв'язків. Стрімкий розвиток економіки більшості провідних країн світу, розвиток міжнародних економічних відносин та посилення глобалізаційних тенденцій, зокрема в сфері фінансів, зумовили необхідність перегляду теоретичних підходів до державного регулювання банківського сектору, оскільки протекціоністські та зарегульовані банківські системи не задовольняли інтереси економічного розвитку. В результаті на початку 70-х рр. XX ст. домінуюче значення відносно неокейнсіанської моделі регулювання економіки починає відігравати теорія саморегулювання ринку. Це спричинило появу процесів дерегулювання банківської сфери та переважання ідей щодо ринкового саморегулювання діяльності банків.

Процес дерегулювання банківської сфери набув розвитку в США у 70-і рр. XX ст., країни Європи до практики дерегулювання долучилися дещо пізніше – у 1980-і рр., часто використовуючи в сфері банківського регулювання досвід США. Тому проаналізуємо період еволюції системи регулювання діяльності банків у період 1970–1990 рр. на прикладі цієї країни.

Необхідність дерегулювання діяльності банків у США полягала у неможливості банків конкурувати з небанківськими фінансовими установами, які стрімко розвивалися і акумулювали значні ресурси. Фінансові інститути, що не підпадали під регулювання, обслуговували вкладників і позичальників на кращих умовах, ніж комерційні банки, обмежені чіткими правилами, і запроваджували близькі заміники банківських депозитів і кредитів. Наприклад, відповідно до Закону про банківську діяльність (акту Гласса-Стігалла), в 1933 р. було запроваджено Інструкцію «Q», згідно з якою встановлено межі процентних ставок (стелі) за строковими та ощадними депозитами і кредитами банків, а також заборонено банкам виплачувати проценти закладами до запитання [4, с. 8–9]. Позитивну роль такі обмеження відіграли у 1934–1960 рр., проте в наступні роки ринкові процентні ставки в США були вищими за максимальний розмір процентних ставок на депозити, що призвело до суттєвого впливу коштів з банківської системи до інших фінансових посередників, які не підпадали під норми Інструкції «Q». Зокрема, альтернативою вкладення коштів у банки на депозити було запровадження у 1971 р. брокерськими компаніями та іншими фінансовими інститутами взаємних фондів грошового ринку, на які не поширювалися обмеження. Активи цих фондів зростали швидкими темпами – з 4 млрд. дол. США у 1977 р. до 230 млрд. дол. у 1982 р. [5, с. 423].

З метою відновлення конкурентоспроможності банків як посередників грошового ринку Конгрес США у 1980 р. прийняв Закон про дерегулювання депозитних інститутів та грошового контролю, відповідно до якого протягом шести років були поетапно скасовані обмеження на максимальну величину ставок за депозитами, було дозволено банкам відкривати нові види депозитних рахунків клієнтам з конкурентними ставками, збільшено гарантовану суму відшкодування депозитів у випадку банкрутства банку з 40 до 100 тис. дол. та ін. [8, с. 6]. Позитивні результати такого процесу дерегулювання були суттєвими – з 1980 по 1982 рр. сума залишків коштів на поточних рахунках у банках зросла у чотири рази, а банки повернули собі конкурентні позиції на ринку [5, с. 425].

У 1980-х рр. в банківській системі США було знято також територіальні обмеження у діяльності банків, і банки могли залучати кошти і надавати кредити, відкривати філії не лише в своєму штаті, а й за його межами. Майже повністю були усунені обмеження щодо фінансової діяльності банків. Як результат, банківська система США стала конкурентоспроможною і більш консолідованою [9, с. 2]. Процеси злиття і поглинання банків у США розпочалися у 1980-х рр. і тривають досі. Це пов'язано зі специфікою банківської системи США, що налічувала тисячі дрібних банків, яким було дозволено здійснювати свою діяльність лише в межах одного штату. Зняття цих обмежень спонукало банки до консолідації, а кількість дрібних банків суттєво зменшилася. За станом на початок 1980-х рр. у США діяло близько 15000 банків, а завдяки процесам злиття та поглинання їхня кількість скоротилася до 8000 за станом на 2008 р. [4, с. 19].

Дерегулювання банківської діяльності у США полягало не лише у прийнятті законодавчих чи нормативних документів, що усували обмеження чи дозволяли нові види діяльності банків. Формою прояву дерегулювання була також зміна в 1970–1980-х рр. ідеології щодо здійснення нагляду за діяльністю банків. Зокрема, в цей період органи регулювання банківської діяльності США надавали перевагу дистанційній перевірці діяльності банків, здійснюючи аналіз фінансової звітності, поданої

банками. Виїзне інспектування банків (перевірка достовірності звітності та відповідності законодавству здійснюваних банками операцій на місцях) практично не проводилися. Найбільш ліберальним органом щодо здійснення виїзних перевірок діяльності банків було Управління контролера грошового обігу [10, с. 47].

Збільшення банкрутств банків у США на початку 1980-х рр. переконало органи регулювання у помилковості занадто ліберального підходу до здійснення перевірок діяльності банків і виїзне інспектування банків поетапно відновилося – першими активізували проведення інспекційних перевірок Федеральна резервна система і Федеральна корпорація страхування депозитів, а згодом і Управління контролера грошового обігу.

Новий етап розвитку системи банківського регулювання у США розпочався на початку 1990-х рр. і був спричинений фінансовими проблемами в банківському секторі, що, в свою чергу, були зумовлені як високими процентними ставками та їх значними коливаннями у 1980-і рр., так і різкими економічними спадами в енергетичному та сільськогосподарському секторах економіки, спадами на ринку нерухомості, неповерненням кредитів менш розвиненими країнами, які користувалися великими запозиченнями банків США. Така ситуація призвела до банкрутств багатьох банків США, серед яких були і великі системні банки. Щоб стабілізувати банківську систему США і забезпечити діяльність банків від надмірних ризиків, система регулювання діяльності банків у період початку 1990-х рр. була посилена та фокусувалася насамперед на вирішенні проблем у діяльності проблемних банків.

Важливим кроком для вдосконалення системи регулювання діяльності банків було прийняття у 1991 р. Закону про вдосконалення діяльності Федеральної корпорації страхування депозитів [4, с. 15], згідно з яким запроваджувалося ціноутворення у страхуванні депозитів з урахуванням ризиковості діяльності банку. Відповідно до ступеня капіталізації банку визначалися групи ризику, а банки з недостатньою чи низькою капіталізацією були змушені сплачувати більший процент відрахувань до ФКСД. Окрім цього, Федеральна корпорація страхування депозитів отримала значно більше повноважень у сфері нагляду за діяльністю банків – вона була зобов'язана здійснювати моніторинг діяльності банківської установи, а для недостатньо капіталізованих банків мала право втручатися в банківський менеджмент, встановлюючи обмеження на виплату дивідендів, обмежувати заробітну плату топ-менеджерам банку і навіть звільняти менеджерів з посад та наймати інших. Такі зміни поліпшили якість менеджменту банків.

Наступним етапом модернізації банківського регулювання можна вважати період другої половини 1990-х рр., зумовлений необхідністю приведення системи регулювання діяльності банків у відповідність до швидко зростаючої фінансової системи. Цьому сприяли процеси глобалізації світової економіки, зростання обсягів міжнародних операцій банків, диверсифікація діяльності банків, взаємопроникнення діяльності банків та інших посередників фінансового ринку, а також технологічні зміни.

Важливим кроком у сфері дерегулювання діяльності банків США та підвищення їхніх позицій на міжнародних фінансових ринках було прийняття у 1999 р. Закону про фінансову модернізацію, відомого також як Закон Грема-Ліча-Блайлі [8, с. 10]. Він скасовував усі обмеження щодо поєднання банківських операцій, страхування та операцій з цінними паперами для банків США. Такі зміни відповідали вимогам часу і давали змогу банкам США посилювати свої позиції як на внутрішньому, так і на зовнішніх фінансових ринках, створюючи потужні банківські холдинги.

Враховуючи стрімкий розвиток міжнародної діяльності банків, відкриття їхніх філій та відділень у різних країнах, що зумовлено розвитком банківських технологій та зниженням витрат на міжнародному рівні, органи банківського регулювання певної країни мали враховувати відмінності у регулюванні національних та іноземних банків. Це пов'язано з тим, що діяльність банків у різних країнах ставала все більш уніфікованою, а банки країн з ліберальнішою системою регулювання їхньої діяльності мали більше конкурентних переваг порівняно з банками, чия діяльність мала суттєві обмеження. Така ситуація впливала на міжнародну конкурентоспроможність банків і вимагала від органів банківського регулювання розроблення і прийняття певних уніфікованих принципів та правил регулювання діяльності банків, запроваджених у більшості країн.

Стрімкий розвиток глобалізаційних процесів у фінансовій сфері відбувався з певними суперечностями, оскільки характеризувався високим рівнем інтернаціоналізації банківського капіталу при незмінній системі регулювання діяльності банків винятково в межах певної країни. Зростання обсягів міжнародної банківської діяльності та посилення взаємозалежності фінансових ринків зумовлювали

необхідність об'єднання зусиль органів регулювання різних держав для підтримки стабільності й цілісності світової фінансово-кредитної системи, надійного і безперебійного функціонування фінансових ринків, забезпечення рівних конкурентних умов для банків з різних країн.

Діяльність органів регулювання банків у напрямі об'єднання зусиль окремих країн у сфері банківського регулювання розвивалася від другої половини ХХ ст., набуваючи різноманітних форм: від звичайного обміну інформацією між органами регулювання банківської діяльності, дискусій щодо ефективності певних регулятивних механізмів, до розробки уніфікованих правил і вимог діяльності банків.

Найбільш відомою та впливовою міжнародною організацією в сфері банківського регулювання і нагляду є Базельський комітет з питань банківського нагляду (Комітет Кука), створений у 1975 р. за участю голів центральних банків провідних країн світу. На сучасному етапі Базельський комітет забезпечує систематичне співробітництво країн світу з питань нагляду і регулювання діяльності банків, розробляє загальні підходи і стандарти щодо регулювання банківської діяльності та нагляду, а також основні принципи банківського нагляду. Незважаючи на те, що прийняті Базельським комітетом положення і директиви мають рекомендаційний характер, більшістю країн світу вони сприймаються як обов'язкові, зважаючи на високий авторитет цієї організації.

Органи регулювання банківського сектору наприкінці ХХ ст. постали перед складним завданням досягнення відповідності та адаптації регулятивних вимог до постійних еволюційних змін, що відбувалися в банківській системі. В останні десятиріччя ХХ ст. швидкими темпами відбувалася трансформація національних банківських систем і трансформація фінансових ринків і фінансових інструментів. Змінювався напрям і характер грошових потоків, а також види фінансових інструментів, якими оперували банки. Значно збільшився обсяг коштів, які спрямовувались на інвестиції в цінні папери, банки ставали активними учасниками бірж, активно застосовувалися похідні фінансові інструменти, механізми сек'юритизації активів, відбувалося взаємопереплетення банківської, страхової та інвестиційної діяльності, що сприяло утворенню фінансових конгломератів. Такі процеси супроводжувалися, з одного боку, зростанням фінансової могутності банків і збільшенням їх прибутковості, а з іншого – суттєво збільшувалися ризики у діяльності банків, що були пов'язані із загостренням конкуренції на національних та міжнародних ринках грошей та капіталів, значними коливаннями рівня валютних курсів та процентних ставок, скачкоподібними коливаннями ринкової вартості цінних паперів та ін.

В умовах такого динамізму розвитку банківської та фінансової системи об'єктивною необхідністю є вдосконалення процесу організації банківського регулювання як на інституційному рівні, так і на функціональному. Причини необхідності інституційних та функціональних змін пов'язані з:

- процесами фінансової глобалізації, при яких національні кордони фінансових ринків практично відсутні, існує повна свобода переміщення капіталу, що посилюється стрімким розвитком засобів зв'язку та телекомунікацій;

- розвитком діяльності транснаціональних банків, які надають широкий спектр не лише банківських, а й фінансових послуг загалом у межах своєї держави і на міжнародному рівні. Універсалізація діяльності найбільших банків супроводжується ускладненням їх організаційної структури, при якій іноді неможливо виокремити суто банківську діяльність чи фінансову, що однозначно необхідно враховувати органам регулювання;

- диверсифікацією діяльності банків на світових фінансових ринках, при якій основна сума залучення та розміщення коштів відбувається не шляхом традиційних депозитно-кредитних операцій, а за допомогою нових похідних інструментів з цінними паперами, операцій з майновими правами щодо певних активів, процесами сек'юритизації активів. Така діяльність банків призвела до взаємообумовленості і взаємозалежності, стабільності та розвитку банківської системи від кон'юнктурних коливань окремих галузей та ринків. Яскравим прикладом такої взаємозалежності є остання світова фінансово-економічна криза, що розпочалася у США як криза на ринку нерухомості у 2007 р. й переросла у масштабну світову кризу, що охопила у 2008 р. фінансові ринки практично усіх країн.

Зазначені причини об'єктивно вимагали зміни підходів до діяльності органів банківського регулювання в напрямку посилення контролю за фінансово-кредитною системою і особливо за ризикованими операціями транснаціональних та інвестиційних банків. Органи регулювання фінансової

сфери в післякризовий період були однотайними щодо необхідності перегляду архітектури побудови системи банківського регулювання і нагляду. Погляди науковців та практиків щодо досягнення більшого позитивного ефекту розвитку банківської системи й економіки загалом за умов послаблення регулювання банківської сфери (процеси дерегулювання діяльності банків), які переважали у 1980–1990-і рр., знову змінилися на протилежні – стабільності банківської системи та фінансових ринків можна досягнути винятково за допомогою посилення системи банківського регулювання.

В багатьох країнах корекція принципів та методів регулювання діяльності фінансових посередників, враховуючи рекомендації Базельського комітету з питань банківського нагляду, полягала у проведенні регулювання та нагляду за діяльністю банків на консолідованій основі, що дозволяло б враховувати ризики діяльності не лише банків, а й їхніх споріднених компаній. Задля ефективною реалізації завдань щодо регулювання різнопланової діяльності банків та їхніх афілійованих (дочірніх) структур на різних сегментах фінансового ринку (фондового, страхового) окремі розвинуті країни на початку XXI ст. об'єднали зусилля різних органів регулювання фінансової сфери і створили єдиний орган нагляду за діяльністю усіх учасників фінансового ринку – «мегарегулятор». Мета об'єднання кількох регулюючих органів в один полягає у консолідації нагляду за діяльністю банків, страхових компаній, інвестиційних компаній, професійних учасників ринку цінних паперів та інших фінансових посередників, діяльність яких стає дедалі більше взаємопов'язаною. Така модель ефективно використовується в Австрії, Німеччині, Японії, Швеції, Великобританії і ще в близько 40 країнах. Поширена у попередні роки секторна модель регулювання діяльності посередників фінансового ринку, при якій різні державні органи регулювання і нагляду здійснювали регулювання фінансової сфери за інституційним принципом (певний орган регулював діяльність банків, інші – професійних учасників фондового ринку чи страхових компаній), поступово втрачає свої позиції на користь створення єдиного органу регулювання суб'єктів фінансово-кредитної системи.

Світова фінансова криза 2008 р. виявила значні недоліки в системі банківського регулювання і зумовила необхідність кардинального перегляду принципів регулювання діяльності банків. Порятунком від банкрутства найбільших приватних банків США та Європи шляхом надання їм значної державної допомоги не можна вважати ефективним методом покращення ситуації в банківському секторі – необхідно принципово змінювати підходи до регулювання, поліпшувати якість ризик-менеджменту банків, оскільки динаміка світогосподарських зв'язків і стан нестабільності багатьох секторів світової економіки об'єктивно породжують прогнози щодо виникнення нової фінансової кризи.

Зусилля багатьох науковців та практиків, починаючи з 2008 р., зосереджені на пошуку нової моделі регулювання діяльності банків, при якій вдасться забезпечити стійкість банківських систем і уникнути можливих майбутніх фінансових криз. Активну роль у цьому процесі відіграє Базельський комітет з питань банківського нагляду, яким у 2009–2010 рр. розроблено пакет реформ банківського сектору, що отримав назву Базель-III. За основу цього документа, який прийняли 12 вересня 2010 р. голови центральних банків 27 провідних держав світу, взято суттєве посилення вимог до капіталу банків, створення контрциклічних норм достатності капіталу, а також необхідність формування резервів на покриття можливих збитків за кредитними операціями банків у періоди економічного зростання, щоб використовувати ці кошти для покриття збитків у періоди спаду чи кризи. І якщо попередні документи Базельського комітету зазвичай мали рекомендаційний характер і відповідальності за їхнім недотриманням не було, то особливістю Базеля-III є встановлення чітких вимог, за невиконання яких передбачена відповідальність.

Зазначимо, що в останні роки серед науковців і практиків ми спостерігаємо чергову зміну поглядів в напрямку посилення державного регулювання діяльності банків, їхніх позицій щодо доцільності розроблення механізму значно жорсткішої системи регулювання банківської сфери, щоб забезпечити фінансову стійкість банків і стабільність банківської системи.

Отже, регулювання банківської діяльності у переважній більшості країн за останні десятиліття зазнало чимало змін. Фактично, сучасна система регулювання банківської діяльності розвивалася як результат низки експериментів, які необхідно було здійснювати у відповідь на кризові явища у банківському секторі багатьох держав, що відбувалися з певною періодичністю. Враховуючи те, що банківські системи країн світу та коло банківських операцій розвиваються доволі швидко, зважаючи на фінансові та технологічні інновації, ми свідомі того, що трансформація системи банківського регулювання в майбутньому також відбуватиметься.

Література

1. Benston George J. *The Appropriate Role of Bank Regulation* / G. J. Benston, G. J. Kaufman // *The Economic Journal*. – 1996. – Vol. 106. – No. 436 (May, 1996). – P. 688–697.
2. Бабичева Ю. А. *Российские банки: проблемы роста и регулирования* / Ю. А. Бабичева, Е. В. Мостовая. – М. : Изд-во «Экономика», 2006. – 278 с.
3. Хаб'юк О. *Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету : моногр.* / О. Хаб'юк. – Івано-Франківськ : ОІППО; Снятин : ПрутПринт, 2008. – 260 с.
4. Barth James R., Lij Tong, Luy Wenling. *Bank Regulation in the United States*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.business.auburn.edu/~barthjr
5. Габбард Р. Глен. *Гроші, фінансова система та економіка : підруч.* / Р. Глен Габбард ; пер. з англ. ; наук. ред. пер. М. Савлук, Д. Олесневич. – К. : КНЕУ, 2004. – 889 с.
6. Фрідман М. *Монетарна історія Сполучених Штатів. 1867–1960* / М. Фрідман, А. Шварц ; пер. рос. з англ. – К. : Ваклер, 2007. – 880 с.
7. Spong K. *Banking Regulation: Its Purposes, Implementation, and Effects. Fifth Edition* / Kennet Spong. – FRB of Kansas City, 2000. – 278 p.
8. Sherman Matthew. *A Short History of Financial Deregulation in the United States* / Matthew Sherman // *Center for Economic and Policy Research*. – 2009. – July. – 17 p.
9. Strahan Philip E. *The Real Effects of U.S. Banking Deregulation* / Philip E. Strahan // *The Wharton Financial Institutions Center. The Working Paper Series*. – 2002. – September. – 37 p.
10. *Банковский контроль и аудит : учеб. пособ.* / Н. В. Фадейкина, Е. К. Болгова, М. Н. Скурихин, А. В. Брыкин ; под общ. ред. Н. В. Фадейкиной. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 496 с.